

**GÄRDS HÄRADS
HEMBYGD SFÖRENING
Jubileumsskrift 1935 – 1985**

BENGTÅ MATTISSONS KLÅVERBOK Om en handskrivnen notbok från Vittskövle, tillkommen på 1840-talet.

av *Bael Lindberg*

För några år sen ärvde jag en gammal handskrivnen notbok. "Noter för Clawér tillhör Bengtå Mattisson, Widsköfle Skola, 1842, 1862" står det präntat på försättsbladet. Min nu 90-åriga faster, som gav mig boken, visste inte mycket mer om den än att Bengtå Mattisson var en släkting och att boken efter hennes död vandrat vidare på kvinnosidan.

Jag blådtrade igenom boken men blev inte mycket klokare av det. Däremot nyfiken. Den innehöll nämligen en märklig blandning av danser, marscher, vismelodier — utan texter — och s. k. serios musik. Allt som allt var det 52 musikstycken, de flesta ganska korta. För bara fyra av dem fanns det uppgift om tonsättare och det var inga namn som jag kände till. Många av de anonyma musikstyckena verkade vara folkliga melodier som någon satt ett enkelt ackompanjemang till.

Då jag fick boken höll jag på med studier i musikvetenskap på grundnivå. Jag visade den för mina lärare. Inte heller de begrep sig på den. Vartför hade någon ställt samman en bok som den här? I vilken miljö hade den kommit till? Och hur hade man använt den musik som fanns i den?

De här frågorna ledde mig in på ett spännande arbete som så småningom blev en 80-poängsuppsats i musikvetenskap. Genom det kom jag att lära mig en hel del om musik och musicerande på den skånska landsbygden vid mitten av 1800-talet. Det gav mig också en intressant inblick i förhållandena i Vittskövle vid denna tid och ledde dessutom till att jag kunde rulla upp ett stycke släkthistoria som var i det närmaste bortglömd.

Bengtå Mattisson var, visade det sig, min farmors mors syster. Hon föddes 1820 i Vittskövle och dog också där 1872. 1844 gifte hon sig med Bengt Jonsson som mot slutet av 1840-talet blev skollärare i byn.¹⁾ Det ena årtalet på notbokens försättsblad innebär således att Bengtå börjat använda den när hon var ung kvinna, några år före sitt giftermål.

Mycket snart kom jag underfund med att Bengtå s far måste ha haft en viktig roll i bokens tillkomsthistoria. Brev och andra handskrivna dokument som fanns bevarade efter honom visade att det till och med var troligt att det var han som skrivit ner de flesta melodierna i boken. Han heter Per Mattisson och föddes 1792 i Rebbetuaröd. I 20-årsåldern flyttade han till Vittskövle, fick arbete som dräng på Eskilstorp och gifte sig med en flicka från byn. Bengtå var äldsta barnet och efter henne föddes ytterligare 6 varav 3 dog i späda ålder. En bidragande orsak till detta kan ha varit fattigdomen i hemmet. Den är dokumenterad i form av anteckningen

¹⁾ "Fattighjon" i husförhörslängderna, skrivet efter den inneboende svärfärdens namn.

Men Per Mattisson var uppenbarligen flitig och redbar och de egenkaperna ledde till att sockenmännen 1826 föreslog att han skulle bli skollärare i byn. Prosten i församlingen hade inget att invända mot detta trots att Per Mattisson saknade all utbildning för yrket. Med det nya arbetet följde ny bostad. Den var inrymd i ett hus vid kyrkan där också byns organist och klockare, Petter Mellgren, bodde. Denne dog 1836 och efterträddes av en ung organist, Per Hansson Kemner, som stannade i byn fram till 1839. Klockarsysslorna tog dock Per Mattisson över. Med stor sannolikhet började han nu också ta lektioner i orgelspel, för när Kemner lämnar byn var det han som fick träda till som ny "organist".

Per Mattisson fortsatte dessutom som skollärare en lång bit in på 1840-talet. Detta mångsyssleri måste ses som en följd av att de arbeten han hade var mycket dåligt betalda. Och därför bör det också ha legat nära till hands för honom att ta på sig ett uppdrag som vid den här tiden ofta kombinades med klockarsysslan. Det var att fungera som byns spelman.

Det finns inga officiella handlingar som bestyrker att Per Mattisson verkligen var spelman. Det är istället ett antagande som jag gjort utifrån studier om landsortsklockarnas verksamhet under första delen av 1800-talet och mina undersökningar av innehålllet i Bengtå Mattissons notbok.

Att forna tiders klockare på landsbygden också som regel var spelmän håller på att glömmas bort idag. Ingen har forskat grundligt i saken och jag fick leta ganska mycket i olika källor innan jag fann klara belägg. Ställer man samman dessa, växer det fram ett mönster. Det innebär att klockaren vanligtvis tog på sig uppdraget att vara spelman i byn vid bröllop och andra festligheter. Med uppdraget följde också att han ställde upp som lärare för sockenbor som ville lära sig spela ett instrument. Inte sällan tycks spelmannssysslan ha varit ett privilegium som klockarna vakade noga över eftersom den gav möjligheter till extrainkomster. Ville någon använda sig av en annan spelman fick han betala en särskild slant till klockaren.

En ensam spelman tycks inte ha varit mycket att komma med vid den här tiden. Åtminstone inte i Skåne. Ett par stycken spelmän krävdes minst för att hålla ett gille igång. Per Mattisson måste således skaffa sig en medhjälpare. Allra billigast blev det naturligtvis om han kunde engagera någon i den egna familjen. Ende sonen hade lämnat hemmet någon gång på 1830-talet. Återstod för Per Mattisson möjligheten att låta äldsta dottern träda in som medhjälpare.

Och det är mycket troligt att det är det hon gör och att notboken därför ställs samman. Innehålllet i den har nämligen många beröringspunkter med de repertoarer som finns i spelmansböcker som bevarats efter spelmän som var verksamma vid mitten av 1800-talet i nordöstra Skåne. Samma blandning av populära danser, vismelodier, marscher och t. o. m.

högröstningsmusik finns i dessa. 10 av melodierna i Bengtas notbok har jag dessutom återfunnit i andra spelmansböcker från trakten.

Även utscendemässigt liknar Bengtas notbok de spelmansböcker som finns bevarade från denna tid. Den har samma format och är hopbunden på samma sätt. En viktig likhet är också att det i Bengtas bok finns några sidor med text där musikens elementa förklaras. Sådana sidor hittar man ofta i spelmansböcker från 1700-talet och första delen av 1800-talet.

Det enda som egentligen skiljer Bengtas notbok från spelmansböckerna är att den innehåller noter för "clawér". Termen användes vid den här tiden både för det tonsvaga klavikordet och för fortepianot eller som det också kallades, taffeln. Troligen är det just en taffel som Bengta spelat på. Den fanns i skollärarhemmet som fr. o. m. 1840-talet var inrymt i själva skolhuset. Skolsalen var den största lokalen i byn vid sidan om kyrkan och den tycks ha använts som allmän samlingslokal exempelvis vid husförhör och gillan av olika slag. Antagligen nyttjade man den också för bröllopfester eftersom husen i kyrkbyn var så små.

Här i skolsalen får vi alltså tänka oss att Bengta spelat musik från sin notbok tillsammans med sin far. Mest troligt är väl att han spelade fiol men det kan också ha varit flöjt eller klarinett som han trakterade. Repertoaren i notboken tyder på att det främst var under 1840-talet som de musicerade vid fester av olika slag. Den innehåller nämligen danser som är typiska för detta årtionde i form av en ny typ av valser som börjar spridas på 1830—40-talen och modedanserna mazurka och cotillon. Där emot saknas helt danser som blev populära på 1850-talet d. v. s. polkor och galopper.

Varlka är det då som dansat och roat sig till denna musik? Förmodligen är det främst de vittskövlebor som bodde i de små gatehusen runt kyrkan. Alla var de på något sätt knutna till Widisköfle Gård, d. v. s. slottet, som vid den här tiden ägde all mark i socknen med undantag för två herrar. Stora omvälvningar skedde i byn på 1840-talet. En ny ägare till slottet drev igenom rationaliseringar av jordbruket och byggde till och moderniserade slottsbyggnaderna. De flesta arrendatorerna sades upp, ville de inte fortsätta som enbart dagsverkarer fick de flytta. Nya hantverkare som kunde klara ombyggnationen kallades till byn.

De här förändringarna avspeglas till en del i Bengtas notbok. Hade befolkningen varit stationär hade man kunnat vänta sig ett stort inslag av gamla traditionella danser i repertoaren. Men sådana saknas nästan helt, exempelvis innehåller boken endast en polonaise och två kadriljer.

Att det kommer nytt folk till byn märks också på de vismelodier som skrivs in i notboken. Fem av dessa har tysk titel och jag har lyckats spåra upp fyra av dessa i tyska källor. De måste ha förmedlats av någon tysk invandrare. Enligt husförhörslängderna kom det just under 1840-talet ett par tyska familjer till byn. Männen i dessa rekryterades till slottet för sysslor där man ville ha speciellt yrkeskunnande.

Nu innehåller ju notboken också annat än danser och vismelodier. Där finns inte mindre än 8 marscher. Det var musik som hade sin givna plats vid bröllop men också vid andra gillan och då som s. k. steklåtar, d. v. s. musik som spelades då maten bars in. Också de 7 musikstycken som har prägel av högröstningsmiljö kan ha kommit till användning vid gillana. Det var musik som man bara lyssnade till och kanske artigt applåderade. För många av invånarna i kyrkbyns gatuhus hade säkert fungerat som tjänstefolk vid fester på slottet och visste hur det gick till i fina Hansson Kemner, den unge organist som fanns i byn åren 1836—39.

Notskriften i boken är prydlig och lättläst. På den sida som är återgiven här finns två korta stycken. Andantet är en vismelodi och en variant (= samma melodi något förändrad) till denna hittade jag på Folklivs-

arkivet i Lund. Den fanns bland uppteckningar efter Sissi Persson i Everöd som gjordes 1932. Hon hade också en text till visan som handlar om en gosse som väntar på att fadern skall återvända efter en veckas dagsverke på godset. För upptecknaren berättade hon att hon lärt sig visan av spelmannen Blinde Hans som levde åren 1829—1907. Sissi Perssons melodi är mycket lik den som finns i Bengtas notbok och det är anmärkningsvärt med tanke på att nästan hundra år skiljer de två uppteckningarna från varandra.

Det andra stycket är en anglaise eller engelska, här dock med den hemgjorda stavningen "Englaise". Det var en snabb kontradans med engelskt ursprung som främst nått oss via Frankrike. Nu är det inte säkert att man dansat till den i Vittskövle. Istället kanske man intog suppen när den spelades. Att anglaiserna användes på det sättet fr. o. m. mitten av 1800-talet finns det nämligen flera belägg för. Just den här melodin har jag inte kunnat hitta i någon annan källa. Men vem vet, kanske det är någon som läser det här som känner igen den?

1) Jag har valt att helt utelämna källhänvisningar. Den som är intresserad att ta del av sådana hänvisas till min uppsats "Bengta Mattissons klaverbok. En studie i skånsk allmogemusik vid mitten av 1800-talet", Lund 1983.